

ЗМІСТ

За матеріалами, розміщеними на сайті
<http://weblib.ssu.samara.ru/Dlib/Udc/>

00	Общие вопросы науки и культуры
001	Наука и знание целом
002	Печать в целом. Документация. Научно-техническая информация (НТИ)
003	Системы письма и письменности. Знаки и символы. Семиотика в целом. Коды.
	Графическое представление мысли
006	Стандартизация и стандарты
007	Деятельность и организация. Общая теория информации, связи и управления (кибернетика), включая деятельность человека
33	Экономика. Народное хозяйство. Экономические науки
330	Экономические науки в целом. Политическая экономия
331	Труд. Работодатели. Трудящиеся. Наука о труде. Экономика труда. Организация труда
332	Региональная (территориальная) экономика. Земельный (аграрный) вопрос. Жилищное хозяйство
333	Жилищное строительство в зависимости от цели для собственного (личного) проживания, включая членов семьи
334	Формы организаций и сотрудничества в экономике
336	Финансы. Государственные финансы. Финансы государственного сектора. Банковское дело. Деньги
338	Экономическое положение. Экономическая политика. Управление и планирование в экономике. Производство. Услуги. Цены
37	<u>Народное образование. Воспитание. Обучение. Организация досуга</u>
371	<u>Организация воспитания и образования. Школоведение</u>
372	<u>Содержание и форма деятельности в дошкольном воспитании и начальном обучении. Учебные предметы всех стадий обучения и типов школ</u>
373	<u>Дошкольное воспитание и образование. Общее школьное образование. Общеобразовательная школа</u>
374	<u>Внешкольное общее образование. Самообразование</u>
376	<u>Воспитание, образование и обучение особых групп лиц</u>
377	<u>Профессиональное и среднее специальное образование</u>
378	<u>Высшее образование. Высшая школа. Подготовка научных кадров</u>
379.8	<u>Организация досуга</u>

Основна таблиця

Як ми вже відзначали, в основі ієрархічної структури УДК лежить "Десяткова класифікація" М. Дьюи. В індексах основної таблиці УДК відбиті різні області знань. Очолює основний ряд УДК клас 0 Загальний розділ. Його змістом є: наука в цілому, писемність, інформація, культура, журналістика, музейна справа, бібліографія, бібліотечна справа й т.д. Автором "Десяткової класифікації" він трактувався як вступний розділ до схеми в цілому.

Гуманітарним наукам відведені групи класів на початку й кінці основного ряду: класи 1/3 (філософія, логіка, психологія, релігія, політика, економіка й ін.) і класи 7/9 (мистецтво, філологія, історія, географія).

Математика й група природничих наук займають клас 5, а групі прикладних наук, що включає техніку, медицину й сільське господарство, відведений клас 6.

Основний ряд

0 Загальний відділ

1 Філософські науки. Філософія

2 Релігія. Атеїзм

3 Суспільні науки

4 (Вільний з 1961 р.)

5 Математика. Природничі науки

6 Прикладні науки. Медицина. Техніка

7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Фотографія. Музика.

Гри. Спорт

8 Мовознавство. Філологія. Художня література. Літературознавство

9 Географія. Біографії. Історія

Класи 5 й 6 тісно взаємозалежні, і при індексуванні найчастіше виникають утруднення у виборі індексу. У цих випадках варто керуватися тим, що клас 5 Математика. Природничі науки відбиває питання теоретичного характеру, дослідження загальних законів фізики, хімії, біології й т.д., а клас 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка присвячена питанням практичного використання цих законів, втіленню їх у техніку, медицині, сільському господарстві.

Ієрархічний принцип підрозділу від загального до частки є основним методом деталізації.

Крім ієрархії, при деталізації ряду підрозділів застосовуються методи фасетного аналізу. Як приклад може служити побудова розділу 667.6 Засобу для покриттів. Лакофарбові матеріали. Технологія нанесення покриттів. У цьому розділі рецептури, а потім готові покриття підрозділені по різних підставах розподілу (фасетам).

667.633 Лакофарбові матеріали по складу

667.634 Лакофарбові матеріали по способі нанесення або обробки

667.635 Лакофарбові матеріали по способі сушіння покриттів

667.636 Лакофарбові матеріали по типі підкладки

667.637 Лакофарбові матеріали по властивостях і призначенню й т.д..

В УДК зустрічаються також збірні рубрики, підрозділи яких побудовані по методу перерахування. Цей метод застосовується часто на нижніх рівнях.

У деяких випадках замість розробки роздязгнула десяткової класифікації дається вказівка про застосування для подальшої деталізації який-небудь уже існуючої спеціальної класифікації або шкали. Наприклад, у розділі 66-97 Термічні параметри значення температури може позначатися в градусах будь-якої загальноприйнятої шкали шляхом приєднання букви, що символізує дану шкалу, і значення температури:

66-97F32 Температура 32 градуса по Фаренгейту

В УДК застосовується знак * (зірочка, астериск) для приєднання до індексів УДК індексів інших класифікацій. Наприклад, у визначниках місця застосовуються різні географічні класифікації, що приєднують із зірочкою *(астериск).

У випадках, коли наведена в таблиці деталізація не задовольняє повною мірою, систематизатору представляється право самостійне ввести алфавітні (іменні, буквені) підрозділу (див. табл. Іh). Наприклад,

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ІНДЕКСУВАННЯ ПО УДК

Під методикою індексування розуміють сукупність прийомів і правил утворення пошукових образів документів (ПД) або запитів (ПОЗ), тобто прийомів і правил утворення індексів УДК для понять, що відбивають зміст документа або запиту.

Основним завданням методики індексування є забезпечення однаковості підходів до створення пошукових образів документів. Однаковість індексування дозволяє забезпечити швидкий, повний й у достатньому ступені точний пошук по більшості типових для даного фонду запитів, сприяє правильній організації фондів.

Предметом загальної методики є розробка прийомів і правил індексування, відбору понять у ПД, що впливають із особливостей схеми класифікації в цілому. Специфіка окремих тематичних розділів таблиць, що відбиває особливості розподілу понять у цих областях знання, вимагає введення спеціальних правил і прийомів індексування документів по тематиці цих розділів. Розгляд подібних особливостей індексування, типових для окремих розділів або підрозділів схеми класифікації, є предметом галузевих методик.

Оскільки кінцевою метою індексування є підвищення ефективності пошуку інформації, те основний критерій оцінки індексування виражається в ефективності пошуку. Індексування завжди являє собою спробу більш-менш адекватно відбити об'єктивну реальність. Тому міра розбіжності з об'єктивною реальністю може бути мірою якості індексування. Ця міра дає подання лише про можливість даного ИПЯ й звичайно виражається параметрами шуму, повноти, точності, релевантності ИПС, реалізованої за допомогою даного ИПЯ.

Перейдемо до розгляду правил загальної методики індексування документів по УДК, які виходять у першу чергу зі структури самої схеми класифікації.

Правило перше.

УДК є єдиною інтегральною системою, а не сумою галузевих, часток, локальних схем. Вся сума людських знань і практики розглядається в УДК як деяка спільність взаємозалежних, взаємозалежних понять, що підрозділяється по єдиному принципі на класи, розділи, підрозділи й т.д. за принципом їх найбільш частого застосування в практичній діяльності людини.

Із принципу інтегральності системи треба правило: в УДК ні "своїх" й "чужих" розділів і підрозділів. Всі розділи, всі частини схеми рівноправні й повинні рівною мірою використатися для індексування, не дивлячись на їх "близькість" або "віддаленість" від профільного для даного фонду розділу.

Віднесення того або іншого поняття до того або іншого підрозділу УДК умовно, як умовна будь-яка схема класифікації. На практиці це означає, що нема рації всі документи, відібрані для свого фонду, спочатку індексувати у своїй галузі, а потім уже через знак відносини приєднувати індекс, що відбиває основний зміст (основний предмет) документа. Варто відразу індексувати по основному змісті документа. Наприклад, прилад для виміру електричного

струму - амперметр - повинен у будь-якій галузі одержувати індекс 621.317.714 Амперметри.

Правило друге.

Принцип інтегральності УДК спричиняє множинність локалізації понять у таблицях УДК, тобто повторення того самого поняття в різних розділах залежно від того, у якому аспекті це поняття розглядається. Так, поняття "мідь" зустрічається в розділах неорганічної хімії, мінералогії, корисних копалин, у гірничій справі, металургії й ін. У цих розділах відповідно мідь розглядається як хімічний елемент, як мінерал, з погляду її родовища, її видобутку, металургії й т.д..

Множинність локалізації понять розкривається в алфавитно- предметному покажчику (АПУ) до таблиць УДК. Як було сказано раніше, в АПУ при понятті, що зустрічається кілька разів, указується аспект його розгляду, розділи й т.п..

Із множинності локалізації впливає правило: при індексуванні документа необхідно чітко визначати аспект, у якому розглядається даний предмет, для того щоб відповідно до цього аспекту вибрати індекс у таблиці УДК.

Це означає, що недостатньо знайти в таблиці індекс даного поняття, відразу ж варто з'ясувати, до якої галузі знання ставиться, у якому аспекті розглядається дане поняття.

Правило третє.

Всі загальні визначники ніколи не можуть використатися як основні індекси, у той час як спеціальні визначники можуть у сполученні з індексом основної таблиці бути використані як основні індекси, особливо в тих випадках, коли дане поняття відсутнє в таблицях основних індексів.

Зі спеціальними визначниками інша справа. Якщо, наприклад, необхідно заіндексувати роботу, присвячену математичним проблемам надійності технічних пристроїв, то спеціальний визначник -192 Надійність із розділу 62 Техніка необхідно використати як основний індекс, приєднуючи до нього через знак відносини основний індекс 51 Математика. У результаті одержимо складений індекс 62-192:51 Математичні проблеми надійності технічних пристроїв, у якому спеціальний визначник 62-192 відіграє роль індексу основної таблиці.

У той же час при індексуванні документа, присвяченого проблемам надійності дизельних двигунів, наприклад, цей же спеціальний визначник виступає у своїй основній ролі спеціального визначника з дефісом з розділу 62 Техніка. Індекс документа "Надійність дизелів" буде 621.436-192, тобто знову складний індекс, складений з основного індекса 621.436 Дизелі й спеціальний визначник 62-192 Надійність. Спеціальні визначники 62-592 також використовуються в якості основних, тому що в основних таблицях відсутні індекси для поняття "Гальма" і т.д..

Правило четверте.

Ряд кращого використання індексів УДК.

При індексуванні документів рекомендується наступна послідовність вибору:

0/9 (індекси основної таблиці УДК);

'1/'9 (спеціальні визначники з апострофом);

- .01/.09 (спеціальні визначники із крапкою нуль);
- 1/-9 (спеціальні визначники з дефісом);
- 03; -05 (загальні визначники).

Це означає, що, починаючи індексування будь-якого поняття, треба насамперед звернутися до основних таблиць УДК 0/9. Індексируемое поняття може бути там знайдено або повністю, або частково, або зовсім не знайдено. У першому випадку надалі пошуку немає необхідності. В інших випадках пошук індексів варто продовжити в другій позиції ряду, у таблицях спеціальних визначників з апострофом '1/9. У другій позиції знову ті ж три можливості: індексируемое поняття знайдено або повністю, або частково, або зовсім не знайдено. Якщо знайдено, то надалі пошуку немає необхідності. В інших випадках варто продовжувати пошук у третій позиції ряду, потім у четвертій позиції, у таблицях спеціальних визначників з дефісом, наприклад з розділу 62. У цих чотирьох позиціях індексируемое поняття повинне бути знайдено. Однак варто пам'ятати, що це може бути як саме індексируемое поняття, так і його вищестояще поняття, що включає. Необхідна деталізація індексируемого поняття, основний індекс для якого був знайдений у перших чотирьох позиціях ряду, може бути здійснена за рахунок п'ятої позиції ряду й далі за рахунок всіх інших видів загальних визначників.

Правило п'яте.

Наявність у таблицях УДК різних індексів для аналогічних понять часто утрудняє роботу систематизатора, є джерелом неоднозначного індексування того самого документа різними людьми. Дійсно, якщо звернутися за прикладами до таблиць, легко помітити, що більшість деталей машин має два й більше індекси; те ж ставиться до деяких технологічних процесів і т.д. , наприклад,

- 621.822 Підшипники - основний індекс
- 62-233.2 Підшипники - спец. визначник
- 62-233.27 Шарикопідшипники - спец. визначник
- 621.822.7 Шарикопідшипники - основний індекс
- 62-72 Мастильні пристрої - спец. визначник
- 621.896 Мастильні пристрої - основний індекс

Таблиці УДК розділяються на основні й допоміжні. В основі такого розподілу лежать розходження в семантичній ролі понять. Оскільки УДК як будь-яка бібліотечно-бібліографіческая класифікація є інструментом підвищення ефективності пошуку за рахунок цілеспрямованої систематизації документів у рамках конкретного фонду, то використання різних індексів для того самого поняття є відбиття різних семантичних ролей тих самих понять. У вищевказаних випадках справа йде також про відбиття різних понять, що мають лише аналогічне словесне формулювання. Так, поняття "підшипники", що виступає основним предметом змісту в індексируемом документі, де описуються особливості, наприклад, виробництва підшипників, є основним і повинне бути відбите основним індексом УДК 621.822. В іншому випадку, коли описуються, наприклад, експлуатаційні характеристики підшипника, що є деталлю гвинтового преса, індексируемое поняття "підшипник" є повторюваною ознакою для технічних пристроїв і машин. У цьому змісті воно є

допоміжним, інформаційно неоднозначним (неінформативним) поняттям, що повинне бути відбите спеціальним визначником 62-233.2. Інформаційну однозначність (інформативність) воно одержить тільки в результаті сполучення з основним, інформаційно однозначним поняттям (у нашому прикладі "гвинтовий прес"), що відбивається як сполучення основного індексу 621.979.15 Гвинтові преси й спеціального визначника 62-233.2 Підшипники в індексі 621.979.15-233.2 Підшипники гвинтових пресів. Таке відбиття індексируемого поняття дозволяє зосередити документи про машину і її деталі в одному місці каталогу (картотеки) і відокремити ці документи від тих, у яких розглядаються проблеми самої деталі безвідносно до конкретної машини, пристрою, де вона використовується. Подібний поділ не тільки правомірно, але й необхідно. Фахівців із гвинтових пресів цікавить, як правило, тільки питання використання підшипників у цих пресах, у те час як фахівці, наприклад, підшипникового заводу розглядають підшипники як об'єкти виробництва.

Правило п'яте може бути сформульоване так:

У тому випадку, якщо поняття в УДК представлено й індексом, і визначником, основні інформативні поняття підвидового, видового, родового, надродового й вищестоящого рівнів (наприклад, білий ведмідь, ведмеді, сімейство собачих, ссавці, тварини) індексуються переважно основними індексами або спеціальними визначниками, використовуваними як основні індекси. Допоміжні, повторювані поняття, що відбивають звичайно частина, деталь, блок, компонент, орган, один з ознак і т.п. , індексуються переважно визначниками, які приєднуються до індексу основного поняття.

Правило шосте.

Утворення складних індексів.

Під складним індексом розуміють індекс, утворений сполученням основного індексу із загальним або спеціальним визначником, а також індекси, утворені за допомогою апострофа й косою риси.

Порядок приєднання визначників, інакше кажучи, порядок проходження елементів складного індексу відповідає значеннєвим відносинам між поняттями основного змісту документа й тому не може бути строго регламентований правилами індексування. Основним критерієм правильності проходження елементів складного індексу служить відповідність змісту індексу змісту змісту документа при дотриманні загальних правил індексування по УДК.

Досвід показує, що в більшості випадків можна дотримуватися такої послідовності приєднання визначників до основного індексу або спеціального визначника, використовуваному як основний індекс: '1/9; .01/09; -1/-9; -03 або -05; (0...); (...); "..."; =...; (=...). Тобто , на перше місце після знаків основного індексу ставиться спеціальний визначник з апострофом, потім із крапкою нуль .01/09 (якщо не використається алфавітно-цифрова деталізація основного індексу в даному фонді), потім - спеціальний визначник з дефісом -1/-9. Із загальних визначників ближче всього до основного індексу ставляться загальні визначники форми (0...), далі - місця (...), часу "...", мови =... Етнічні визначники (=...) замикають послідовність, наприклад, 621.313.2.047.5-182.8(088.83)(493)"1972"=133.1 Бельгійський патент 1972р. на змінні щіткотримачі електричних машин постійного струму, де

621.313.2 Електричні машини постійного струму
621.3.047.5 Щіткотримачі (спеціальний визначник із крапкою нуль)
62-182.8 знімні, змінні, взаємозамінні (спеціальний визначник з дефісом)

(088.83) Патент (загальний визначник форми)

(493) Бельгія (загальний визначник місця)

"1972" 1972 рік (загальний визначник часу)

=133.1 Французька мова (загальний визначник мови)

Наведений приклад варто розуміти лише як ілюстрацію рекомендує последовательности, що, приєднання елементів складного індексу, але не як приклад індексування патентів по УДК. Неважко помітити, що рекомендує последовательность, що, в основному опирається на ряд кращого використання індексів УДК (правило четверте) і на рекомендує последовательность, що, деталізації понять засобами УДК. Однак варто підкреслити, що якщо зміст документа того вимагає, що рекомендує послідовність приєднання елементів складного індексу може порушуватися. Наприклад, тема документа "Надійність мініатюрних радіоприймачів" позначається індексом 621.396.62-181.4.019.3, де

621.396.62 Радіоприймальні пристрої, радіоприймачі

62-181.4 Мініатюрні

621.3.019.3 Надійність

Якщо визначники поміняти місцями, то отриманий індекс не буде відповідати змісту документа, тому що буде означати "мініатюрна надійність радіоприймачів".

Відступ від загальних правил можливо при необхідності виділення із загального фонду певних видів документів - таких, наприклад, як довідники, патенти, стандарти й т.д. з метою створення спеціалізованих картотек. Мова йде, таким чином, про виділення із загального потоку вступників у даний фонд документів окремих видів і про створення спеціалізованих картотек (фондів) цих видів, що необхідно для забезпечення відповідей на основну масу запитів в умовах даного конкретного підприємства або організації. У цих випадках загальні визначники, які характеризують вид документа, державну приналежність, мову й т.д., виносяться на перше місце. Приклади:

(03)621.313 Картотека довідкових видань (по

(03)621.315.5/.61 різним питанням)

(03)621.317.7

(03)691

(083.74/.75)621.313 Картотека технічною-технічній-технічної-нормативно-технічної

(083.74/.75)621.315.5/.61 документації (ДЕРЖСТАНДАРТ, ОСТ,

(083.74/.75)621.317.7 нормалі й т.п.)

(083.74/.75)691

(085)621.313 Картотека фірмових матеріалів

(085)621.315.5/.61

(085)621.317.7

(085)691

(088.83)621.313 Картотека патентів (по різним

(088.83)621.315.5/.61   питанням)

(088.83)621.317.7

(088.83)691

Очевидно, що якщо на перше місце винести визначники місця, то картотеки (фонд) можна організувати по країнах. Якщо на перше місце винести інші визначники, то можна одержувати щораз іншу організацію картотек (фондів), найбільш зручну для умов і запитів у даній організації (на підприємстві). Ще більш широкі можливості відкриваються при використанні декількох визначників і варіаціях їхніх місць у складному індексі УДК, наприклад,

(088.83)621.313(44) Патенти по електричних машинах Франції

(088.83)621.313(450) Патенти по електричних машинах Італії

(088.83)621.313(73) Патенти по електричних машинах США

Така організація патентних матеріалів зручна для одержання оглядів патентів різних країн по конкретному виробі, продукту й т.п. , особливо, якщо потрібні реферативні експрес-огляди, які широко використовуються в системах прямого обслуговування керівництва, виборчого обслуговування й ін. Ця ж форма організації патентних картотек (фондів) зручна для пошуку при перевірці на патентну чистоту.

Інший приклад:

(088.83)(44)621.313 Патенти Франції на електричні машини

(088.83)(44)621.313.2 Патенти Франції на електричні машини постійного струму

(088.83)(44)621.314.21/.23 Патенти Франції на трансформатори

(088.83)(44)621.315.2/.3 Патенти Франції на проведення й кабелі

(088.83)(44)778.148 Патенти Франції на читальні апарати для мікрофотокопій

(088.83)(450)621.313 Патенти Італії на електричні машини

(088.83)(450)621.313.2 Патенти Італії на електричні машини постійного струму

(088.83)(450)621.314.21/.23 Патенти Італії на трансформатори

(088.83)(450)621.315.2/.3 Патенти Італії на проведення й кабелі

(088.83)(450)778.148 Патенти Італії на читальні апарати для мікрофотокопій

Крім того, така організація патентних фондів зручна для порівняння рівня патентної активності різних країн, виявлення тенденцій і тематичних напрямків патентування в них. Таким чином, на основі результатів аналізу запитів, що обслуговують даним фондом, даною картотекою може змінюватися місце визначника в складному індексі для організації фонду в спеціальному розрізі.

Можлива в УДК й інтерколяція загальних визначників, тобто включення загальних визначників в основний індекс, якщо цього вимагає раціональна побудова фонду. Так, якщо в якій-небудь організації постійно є велика кількість запитів по організації виробництва балістичних ракет у США, те звичний по побудові складний індекс не дає можливості зібрати воєдино всі матеріали саме по США. Інтерколяція загального визначника місця (73) США дозволяє це зробити, наприклад,

658(73).26:629.762.2 Енергооснащеність підприємство з виробництва балістичних ракет у США

658(73).284:629.762.2 Засоби зв'язку й сигналізації на підприємство з виробництва балістичних ракет у США

658(73).52.011.56:629.762.2 Автоматизація виробництва на підприємство з виробництва балістичних ракет у США

658(73).7:629.762.2 Матеріально-технічне постачання підприємство з виробництва балістичних ракет у США й т.д..

Спосіб інтерколяції доцільно застосовувати в спеціалізованих картотеках по вузькій тематиці в тих випадках, коли організація матеріалу повинна дозволяти швидко видавати всі наявні у фонді документи по заданому вузькому тематичному напрямку (запиту). При цьому постановка запитів дозволяє виділити одну ознаку, що обмежує в основному відбір матеріалів у спеціалізовану картотеку. Країна (у нашому прикладі США) відбивається в УДК загальним визначником. Інтерколяція спеціальних визначників не застосовується.

Складні індекси, утворені з використанням знака поширення / (коса риса), можуть бути отримані систематизатором тільки тоді, коли послідовність індексируемых понять збігається з послідовністю тих же самих понять у таблицях УДК. Складний індекс, утворений з використанням знака поширення / (коса риса), необоротний.

Складні індекси з використанням косої риси за своїм значенням ширше, ніж їхні вихідні компоненти. Принципово знак / можна замінити знаком +, наприклад, індексами 621.37+621.38+621.39 можна замінити індекс 621.37/.39.

Застосування визначників з апострофом для утворення складних індексів обмежено строго певними підрозділами таблиць УДК й обговорено в методичних вказівках до кожного з них. Технічна роль знака '(апостроф) полягає часто в заміні їм повторюваної частини індексу, що приєднує. Складні індекси, утворені із застосуванням цих визначників, необоротні й за значенням уже вихідних компонентів. Правила створення складних індексів з використанням визначників з апострофом специфічні для кожного з підрозділів таблиць, де дозволене їхнє застосування. Вони з достатньою для практики подробицею викладаються в допоміжній таблиці II й у відповідних розділах УДК. За допомогою цих визначників можна позначати поняття, "синтезовані" шляхом приєднання позначень компонентів, властивостей й інших характеристик, наприклад,

546.763'32'226 Хромокалиевые квасцы

629.735.33.022'412 Літаки з подвійним фюзеляжем, з подвійним корпусом

669.35'24'28 Медноникелевомолибденовый сплав

681.327.45'17 Контрольники для перфокарт

Таким чином, широкі можливості створення складних індексів УДК дозволяють розкрити документальні фонди відповідно до вимог споживачів інформації, але реалізація цих можливостей цілком залежить від досвіду, знань й ініціативи працівників органів НТИ й бібліотек й опирається насамперед на систематичний аналіз запитів.

Правило сьоме.

Утворення складених індексів УДК.

Складеними індексами в УДК називають індекси, утворені із двох і більше простих або складних індексів за допомогою знаків відносини : і ::. Оскільки складені індекси, в основному, створюються самими систематизаторами, те саме тут на практиці спостерігається найбільший різнобій в індексуванні.

П. Отле при введенні знака відносини в УДК сформулював загальне правило утворення складених індексів: на першому місці складеного індексу міститься індекс, що відбиває основний предмет документа. Компоненти, що приєднують із допомогою двокрапки, (індекси) тільки уточнюють, деталізують основне поняття, відбите в першому індексі. Складений індекс повинен мати можливість подальшого розвитку (деталізації) індексируемой теми (предмета) за рахунок деталізації другого індексу. Із цього загального правила випливає ряд істотних для практики висновків.

Значення складеного індексу завжди вужче, ніж значення окремих його компонентів, наприклад,

621.794.62:669.1 Фосфатирование чорних металів

624.21:624.19 Тунельні мости

624.21:625.1 Залізничні мости

Індекс, що приєднує зі знаком відносини, уточнює, деталізує значення поняття, відбиваного першим індексом, наприклад,

621.317.715:621.385 Лампові гальванометри

621.317.725:621.385 Лампові вольтметри

621.74:669.2/.8 Лиття кольорових металів

621.873.3:629.35 Автокрани

Властивості матеріалів, виробів й їхнього випробування позначаються шляхом приєднання індексів відповідних властивостей зі знаком відносини до індексу даного матеріалу, виробу, машини, приладу й т.п. , наприклад,

669.295.017:539.4 Міцність титану

621.822.5:539.538 Зносостійкість підшипників ковзання

621.67:539.433 Вибропрочність відцентрових насосів

678.01:536.2 Теплопровідність високомолекулярних речовин

669.295.017:620.178.37 Випробування титану на утому при низьких температурах

Питання технології (виробництва, виготовлення, одержання, зборки, обробки й т.п.) конкретних матеріалів, машин, приладів і т.д. відбиваються індексами технології, до яких приєднуються зі знаком відносини індекси матеріалів, машин, приладів і т.д. , наприклад,

621.785:669.136 Термічна обробка чавуну

621.923.5:621.833 Хонингование зубчастих коліс

621.793.6:669.268:669.36 Дифузійне хромування міді

Якщо в документі розглядаються питання технології й технологічного встаткування, у складеному індексі на перше місце міститься індекс, що позначає технологію, а індекс технологічного встаткування приєднується до нього після знака відносини, наприклад,

Поняття, формально відсутні в таблицях УДК, можна позначати складеними індексами. До індексу основного, базового, поняття за допомогою знака відносини приєднується індекс найбільш істотної відмінної риси цього поняття. Це можливо в тих випадках, коли індексируемое поняття по своїй сутності є так чи інакше модифікацією, одним з видів, результатом перетворення або взаємодії понять, що вже знайшли своє відбиття в таблицях УДК. Насамперед це ставиться, наприклад, до понять нових матеріалів. В УДК відсутні індекси для будівельних, електро- і радіотехнічних звуковбирних матеріалів. Керуючись тим, що основна особливість таких матеріалів складається в прояві ними ефекту звукопоглинання більшою мірою, чим це властиво іншим будівельним, електро- і радіотехнічним матеріалам, можна запропонувати складені індекси:

621.315.5/.61:534.286.2 Електро- і радіотехнічні звуковбирні матеріали

Очевидно, що по аналогії з наведеними прикладами можна створювати складені індекси для матеріалів, що володіють найрізноманітнішими властивостями. Зрозуміла й перспективність такого класифікаційного рішення. Любою новий матеріал має властивості, прояву яких як відповідних фізичних або хімічних явищ у свій час уже були встановлені в науці. Створення нових матеріалів і теоретичні дослідження фізичних і хімічних явищ і властивостей уможливорює їхнє широке використання в народному господарстві. Тому в переважній більшості випадків на базі знання особливих властивостей нового матеріалу й основної області його застосування можна одержати для нього складений індекс із використанням відповідних розподілів підрозділів фізики або хімії таблиць УДК. Аналогічним образом можна утворити й індекси для деяких нових напрямків у науці й техніку, наприклад,

621.35:621.38 Хемоелектроніка

621.35:621.382.2 Електрохімічні діоди

681.327.5'12:535 Оптичне зчитування, оптичні пристрої, що зчитують, з носіїв зі знаками, нанесеними на поверхню (паперу, фото[^]-плівки й т.п.)

Складені індекси для нових напрямків у науці й техніку варто розглядати завжди як тимчасове рішення. При подальшому розвитку нового напрямку, якщо з'являється досить велика література по даному питанню, воно звичайно одержує згодом самостійний основний індекс.

Складений індекс може бути інверсований, або, як говорять, оборотний. Це означає, що елементи складеного індексу можна поміняти місцями. Зазначена властивість залежно від завдання й мети конкретного фонду дає можливість зібрати документи в потрібному розділі. Так, документи по темі "Ливарні цехи" можна заіндексувати подвійно: або 621.74:658.2, або 658.2:621.74.

Індекси зі знаком подвійної двокрапки :: являють собою тверду необоротну конструкцію. Як говорилося раніше, знак :: застосовується тільки в тих випадках, коли інверсія компонентів складеного індексу в конкретному фонді небажана або істотно змінює його зміст.

Спеціальні визначники

Раніше було сказано, що спеціальні визначники служать для позначення понять, загальних для однієї або декількох галузей.

Розрізняють спеціальні визначники трьох видів по їхніх відмітних символах:

-1/-9 визначники з дефісом (крім -0 Загальні визначники з дефісом);

.01/.09 визначники із крапкою нуль;

'1/'9 визначники з апострофом.

Спеціальні визначники з дефісом і крапкою нуль виконують двояку роль:

1) спеціальний визначник у з'єднанні з початковим індексом роздязнула, у якому він наведений, позначає загальне поняття даної галузі знання, наприклад, 62-52 Автоматично контрольовані, регульовані або керовані машини й процеси (Інженерна справа. Техніка)

66.011 Розрахунок процесів... (Хімічна технологія)

2) той же визначник у з'єднанні з будь-яким детальним індексом даного розділу виконує аналітичну функцію, уточнюючи конкретне поняття, виражене цим індексом, наприклад,

621.979-52 Автоматичні преси

де 621.979 Преси

або 661.25.011 Розрахунок процесів виробництва сірчаної кислоти

де 661.25 Виробництво сірчаної кислоти

Визначники -1/-9 (визначники з дефісом) широко розроблені в розділі 62 Інженерна справа. Техніка в цілому. Ці визначники містять цілий ряд понять для характеристик машин й апаратів по габаритах, формі, складовим частинам, способу дії й керуванню й т.д. , а також характеристики речовин по агрегатному стані, виробів - за формою, процесів - по параметрах і т.д. Визначники 62-1/-9 застосовуються не тільки в розділі 62, але спеціальною методичною вказівкою поширюються на весь клас 6, а також частково використовуються в класах 5 і 6.

Спеціальні визначники 62-1/-8 приєднуються, як правило, до індексів, що позначають машини, апарати, установки й т.д. , наприклад,

621.51-155 Радіальні компресори

621.924-187.4 Прецизійні шліфувальні верстати

621.941.2-229.323 Токарські патрони

621.9.06-529 Металорізальні верстати із програмним керуванням

621.791.5.034-621.5 Ацетиленові зварювальні пальники

621.43-66 Двигуни внутрішнього згоряння на твердому паливі.

До індексів, що позначають технологічні процеси, виробництво, спеціальні визначники 62-1/-8 можна приєднувати тільки за допомогою :(знака відносини). Так, документ, що описує технологію вилівка поршневих кілець, одержить індекс 621.74.04:62- 242.3

Спеціальні визначники 62-9 Робочі характеристики, параметри й умови (процеси й установки) і 62-52 Автоматично контрольовані, регульовані або керовані машини й процеси використовуються як з індексами процесів, так і з індексами встаткування, наприклад,

621.785.92-973 Термообробка глибоким холодом

62-973 Дуже низька температура (глибокий холод)

664.143.83-932 Апарати безперервної дії для глянцевація карамелі

Спеціальні визначники 62-4 застосовуються для позначення предметів, виробів, матеріалів по їхній формі, конфігурації, стану.

Визначники .01/.09 (визначники із крапкою нуль) є в різних розділах УДК. У класі 6 найчастіше вони позначають процеси, устаткування, продукцію того або іншого виробництва.

Визначники '1/'9 (визначники з апострофом), на відміну від -1/-9 й .01/.09, виконують синтетичну функцію й служать для комплексного позначення окремих складових елементів, властивостей й інших характеристик. В одних випадках вони наведені у вигляді таблиць, в інші - повинні бути утворені з основних індексів. Так, у розділі 678.6 Синтетичні поліконденсати визначники '1/'7 наведені у вигляді готової таблиці, у розділі ж 669 Металургія визначники '2/'8 виходять із 669.2/.8 (докладніше про спосіб утворення синтетичних визначників див. УДК, допоміжна таблиця II Спеціальні визначники).

Спеціальні визначники найчастіше розробляються й використовуються в основній таблиці й приводяться безпосередньо в розділі, у якому застосовуються. У допоміжних таблицях загальних визначників спеціальні визначники розробляються й застосовуються рідше, головним чином у визначниках форми й місця.

Спеціальні визначники виділяються вертикальною рисою на полях таблиць так, щоб їх легко можна було виявити.

Загальні визначники

Загальні визначники УДК відбивають загальні, застосовувані по всій таблиці категорії й ознаки (час, місце, мова, форма й т.д.) і служать для стандартного позначення цих загальних категорій й ознак. Вони можуть приєднуватися до будь-якого індексу основної таблиці УДК, однак окремо від індексу, самостійно, вони не вживаються.

Наявність докладно розроблених таблиць загальних визначників, що надають системі гнучкість і багатоаспектність, є більшим достоїнством УДК.

Визначники мови (Таблиця Іс) містять класифікацію мов. Вони використовуються також для позначення багатомовних документів і перекладів з різних мов. Відмітний символ визначників мови =. Наприклад,

=111 Англійська мова

=112.2 Німецька мова

=161.1 Російська мова

=00 Багатомовні роботи

=00=111=112.2 Двомовний документ (на англійській і німецькій мовах)

=03 Перекладні роботи

=03.111=161.1 Переклади з англійської мови на російську й т.д..

Визначники мов рекомендується використати тільки в тих випадках, коли доцільна вказівка мови видання. Найчастіше вони використовуються при індексуванні словників і багатомовних довідників.

Визначники народів (Таблиця If) близькі до язових визначників. Вони утворюються із загальних визначників мови, поміщених у круглі дужки, тобто (=...) і служать для позначення національності, народностей або етнічних груп. Наприклад,

- (=111) Англійці (зрівняй =111 Англійську мову)
- (=112.2) Німці (зрівняй =112.2 Німецька мова)
- (=161.1) Росіяни (зрівняй =161.1 Російська мова)
- (=512.161) Турки й т.д..

Визначники форми (Таблиця Id) мають відмітний символ (0...) Вони служать для класифікації документів й інших джерел інформації з форми й характеру викладу: підручник, стаття, звіт, довідник, патент і т.д. Є позначення й для географічних матеріалів, карт, тривимірних зображень (макети, муляжі), для викладу питання в історичному аспекті. Наприклад,

- (075.8) Підручники для вузів
- (083.74) Стандарти. Нормалі. Технічні умови (ВТУ, РОТУ, РТМ й ін.)
- (091) Історія предмета...

У таблиці визначників форми наведена детальна класифікація карт за допомогою спеціальних визначників, деякі з них (наприклад, покажчики масштабів) широко використовуються при індексуванні в науках про Землю.

Визначники місця (Таблиця Ie) мають відмітний символ (1/9). На відміну від визначників форми вони ніколи не починаються із цифри 0.

Вони застосовуються для індексування публікацій про природні явища, економіку, промисловість і т.п. , де потрібна географічна конкретизація, більш-менш точна локалізація. Для цього можуть бути використані визначники країн й їхній політико-адміністративний розподіл (4/9), фізико-географічний розподіл суши (1-92), перелік океанів, морів й їхніх частин (26), списки гір (23), рік й їхніх басейнів (282.2), країни й місцевості Древнього миру позначаються визначником (3) і т.д..

Як основний спосіб для однакового індексування рекомендується використати визначники (4/9) для підрозділу миру по політико-адміністративному принципі, які в таблицях названі "Країни й місцевості сучасного миру".

У тих випадках, коли адміністративний поділ країни в таблицях не наведено, рекомендується застосовувати алфавітні підрозділи (див. табл. Ih), приєднуючи власні (повної або скорочені) назви адміністративних одиниць або їхніх центрів через спеціальні визначники з дефісом (1-2/-4).

Для уточнення локалізації в межах адміністративної одиниці часто досить застосувати підрозділ цієї одиниці по сторонах світу, використавши спеціальні визначники (1-11/-18) і визначник (1-191.2) Центральний, наприклад,

- (571.56-17) Північ Якутії
- (571.56-18) Північний схід Якутії
- (571.56-191.2) Центр Якутії

У багатьох випадках зміст документів віднесений не до адміністративного подолу, а до окремих міст; наприклад, при локалізації підприємств, організацій й інших об'єктів місто з'явилося б істотною пошуковою ознакою. У таких

випадках рекомендується вказувати ту область (штат, провінцію й т.п.), у якій перебуває дане місто, наприклад,

629.12(414.3) Суднобудування в Глазго,

де (414.3) графство Ланарк, центром якого є Глазго

621.38(739.4) Електронна промисловість Лос-Анджелеса,

де (739.4) штат Каліфорнія, у якому перебуває Лос-Анджелес

Якщо такої деталізації недостатньо й при нагромодженні документів бажано відокремити, скажемо, промисловість Лос-Анджелеса від промисловості інших великих міст Каліфорнії - Сан-Франциско або Сан-Дієго, то доводиться прибігати до алфавітного підрозділу з використанням спеціального визначника (1-21) Місто, наприклад,

621.38(739.4-21Л.-А.) Електронна промисловість Лос-Анджелеса

621.38(739.4-21С.-Ф.) Електронна промисловість Сан-Франциско

621.38(739.4-21С.-Д.) Електронна промисловість Сан-Дієго

Індексуванню міст допомагають назви адміністративних центрів, які іноді поміщають у таблицях у тих випадках, коли ці центри неоднорідні з відповідними адміністративними одиницями. Це послідовно проведено в таблиці визначників колишнього СРСР, де зазначені центри всіх автономій й областей, а також тих країв й областей, назви яких утворені не від їхніх головних міст, наприклад,

(470.343) Марий Эл (Йошкар-Ола)

(477.75) Крим (Сімферополь)

(571.15) Алтайський край (Барнаул)

Не слід використати для уточнення локалізації географічні координати, хоча визначники (160/165) надають для цього три різних способи. Широту й довготу допускається застосовувати тільки для об'єктів світового океану, якщо можливості визначників з розділу (26) будуть вичерпані.

Для відбиття умов виробництва й окремих видів робіт або кліматичних умов, для яких пристосовані вироби, зручно використати фізико-географічну характеристику місця розташування, що виражає визначниками місця (20/257), наприклад,

528.34(210.7) Визначення координат опорних пунктів на островах

528.7(203) Аерофотознімання

528.7(21) Наземна фототопографічна зйомка

621.644(252.6) Прокладка трубопроводів у заболоченій місцевості

622.24(211) Буравлення шпар у полярних умовах

622.323(252.33) Видобуток нафти в умовах піщаних пустель

629.3(213) Автомобілі для роботи в тропіках

Загальні визначники місця мають досить розвинену систему спеціальних визначників з дефісом, за допомогою яких можуть бути виражені різні уточнення й обмеження місця, а також такі поняття, як форма, конфігурація території (1-05), відносне місце розташування, напрямок й орієнтування (1-1), типи адміністративних одиниць і держав (1-2/-6) і багато хто інших. Ці спеціальні визначники сполучаються з різними географічними визначниками, але багато хто з них можуть застосовуватися й у якості самостійних загальних визначників місця.

У вигляді спеціальних визначників (1-92) оформлений розділ визначників місця, що відбиває фізико-географічне або природне районування всієї суші земної кулі, наприклад,

(4-924.52) Східні Карпати

(477-924.52) Українські Карпати

(498-924.52) Східні Карпати в межах Румунії

(73-929.9) Гавайські острови як фізико-географічний регіон США

(9-929.9) Гавайські острови як фізико-географічний регіон Океанії

Застосовуючи для класифіцирования спеціальні визначники фізико-географічного районування, рекомендується приєднувати їх до визначника того регіону з (4/9), куди дана природна одиниця входить цілком, наприклад,

(47-924.8) Російська рівнина

(470.1/.25-924.81) Зона тундри й лісотундри Російської рівнини (на півночі Європейської частини РФ)

(479-924.73) Гори Великий Кавказ (на Кавказі)

(479.2-924.76) Гори Малий Кавказ (у Закавказзя)

При використанні визначників рік з (282.2) потрібно мати на увазі, що індекси цього підрозділу позначають не тільки самі ріки, але й всю площу їхнього басейну.

Визначники часу (Таблиця Ig) мають відмітний символ "...". Ці визначники служать для утворення підрозділів по хронологічному принципі, наприклад,

621.979"1994" Преси випуску 1994 р.

621.979"1998" Преси випуску 1998 р.,

де 621.979 Преси. Типи й конструкції.

Як видно з наведеного приклада, хронологічна дата позначається шляхом висновку в лапки звичайного позначення року арабськими цифрами, наприклад "1994" - 1994 рік і т.д..

Дата може уточнюватися до місяця, дня й т.д. , наприклад,

"1961.04.12" 12 квітня 1961 року (День польоту Ю. Гагаріна в космос)

За допомогою хронологічних визначників позначаються не тільки окремі дати, але й періоди, епохи. Для позначення періоду, що охоплює ряд років, користуються знаком поширення / (коса риса), що з'єднує початкову й кінцеву дати, наприклад,

"1985/1990" Період з 1985 по 1990 р.

Крапка в таблиці визначників часу служить для відділення основного поняття часу від його специфікації й кількісної характеристики. Основні поняття часу можуть бути виражені чотиризначними індексами, які не розбиваються крапкою на трехцифровые групи, як це прийнято у всіх інших таблицях УДК, наприклад,

"3274" Місячні (синодичні) місяці

"3275.01/.013" 1-й - 13-й (останній) місяці

Крім хронологічних підрозділів, визначники часу містять позначення для цілого ряду абстрактних понять, пов'язаних із часом, наприклад,

"32" Рік. Сезони й інші розподіли року

"362" Мирний час

- "364" Воєнний час
- "3752" Час понаднормової роботи
- "4" Тривалість часу. Періоди або відрізки часу. Віки й вікові групи
- "4013" Економічна тривалість існування. Термін служби з економічної точки зору
- "4014" Термін служби залежно від умов експлуатації
- "5" Періодичність. Частота. Повторення через певні інтервали часу
- "550.1" Щороку, щорічно
- "72" Явища з погляду одночасності
- "742" Тимчасові, непостійні
- "746" Постійні, тривалі, вічні
- "752" Унікальні, рідкі, одиничні, однократні, неповторювані
- "761" Оборотні (не спрямовані в часі)
- "762" Необоротні (спрямовані в часі)
- "78" Невизначеність у часі. Необмеженість. Ніколи (або майже ніколи...)

За допомогою визначників часу можна якщо буде потреба створювати відповідні підрозділи, наприклад,

- 061.3"550.1" Щорічні з'їзди, конференції
- 331.232"3752" Оплата за понаднормову роботу
- 551.515.2"72":551.576 Хмари під час урагану

Дата видання або публікації за допомогою визначників часу не позначається.

Загальні визначники з дефісом (Таблиця Ік). На відміну від спеціальних визначників з дефісом -1/-9 символом цих визначників є -0. У цей час є три види загальних визначників з дефісом

- 02 Властивості
- 03 Матеріали
- 05 Особи. Особисті характеристики

Визначники -02 Властивості. Символ -02 читається "дефіс нуль два". Ці визначники уведені з 2001 р. замість скасованих визначників точок зору. У дійсному виданні даний тільки верхній рівень таблиці, оскільки переклад повного тексту міжнародного еталона на російську мову зустрівся зі значними семантичними труднощами. Повний текст таблиці своств буде опублікований у наступних виданнях.

Визначники -03 Матеріали. Відмітний символ цих визначників -03 "дефіс нуль три". Визначники -03 застосовуються в тих випадках, коли в інформації розглядається який-небудь предмет, виріб й у якості його характеристики або аспекту наведений матеріал, з якого даний предмет, виріб зроблений, тобто матеріал розглядається як видова ознака предмета. Наприклад, якщо до індексу 621.822 Підшипники приєднати визначник пластмас -036.5, то одержимо комбінований індекс 621.822-036.5 Пластмасові підшипники.

У таблиці загальних визначників матеріалів часто застосовується прийом підрозділу за аналогією (за допомогою знака конгруентності) з розділами основної таблиці.

За допомогою цього прийому можна досягти необхідної деталізації індексу, наприклад,

-034 Метали

-034 ? 669, наприклад,

-034.1 Чорні метали

-034.15 Легована сталь

-034.2 Кольорові метали

-034.23 Платина

-034.26 Хром, сплави хрому

-034.292 Ванадій, сплави ванадію

-034.3 Мідь, сплави міді

-034.35'5 Латунь

-034.35'6 Бронза й т.д..

Визначники матеріалу найчастіше застосовуються в розділах машинобудування й обробки матеріалів для позначення виготовлених або оброблюваних виробів по матеріалі.

Визначники -05 Особи. Особисті характеристики містять характеристики людей залежно від займаного положення, за родом діяльності, віку, підлозі, національності й т.п. Ці визначники застосовуються у всіх розділах УДК, якщо аспект осіб є вторинним стосовно змісту предмета, вираженому основним індексом, наприклад,

658.386-057.21 Підготовка кваліфікованих робітників

За допомогою визначника -051 можна виділити особи, що роблять вплив, вплив на інші обличчя. Визначник -052 позначає особи, що випробовують або вплив, вплив, наприклад,

368.9-051 Страхові агенти

368.9-052 Застраховані особи

616-051 Лікарі

616-052 Пацієнти